

Ekspresowe repetytorium maturzysty

Język polski

poziom podstawowy

Tomasz Zygmunt

Spis treści

Wstęp.....	4
Lista lektur obowiązujących na egzaminie (poziom podstawowy).....	5
Egzamin pisemny i egzamin ustny.....	7
Język polski w użyciu. Notatka syntetyzująca.....	8
Antyk.....	9
Biblia (fragmenty).....	13
Średniowiecze.....	16
Renesans (odrodzenie).....	18
Barok.....	26
Oświecenie.....	32
Romantyzm.....	34
Pozytywizm.....	48
Młoda Polska.....	56
Dwudziestolecie międzywojenne 1918-1939.....	63
Literatura 1939-1945.....	66
Literatura współczesna.....	70
Konteksty.....	76
Budowa dzieła literackiego.....	77
Inne teksty kultury.....	78
Odpowiedzi.....	79

Homer, *Iliada*

Gatunek: epos

Kluczowe postacie:

- **Achilles:** najlepszy grecki wojownik, porywczy, szukający wiecznej chwały.
- **Hektor:** obrońca Troi, wzór patrioty, do końca wierny miastu i rodzinie.
- **Priam:** król Troi, nieszczęśliwy ojciec błagający o ciało syna.

Motywy:

- **motyw wojny:** okrucieństwo walk pod Troją kontra ludzkie dramaty;
- **motyw gniewu:** emocje Achillesa decydujące o losach armii;
- **motyw fatum:** przeznaczenie, przed którym nie mogą uciec nawet bohaterowie.

Iliada opisuje ok. 50 dni z dziesiątego, ostatniego roku wojny trojańskiej. Głównym motywem utworu jest gniew Achillesa oraz jego tragiczne skutki dla wojsk greckich i trojańskich. Epos nie przedstawia ani słynnego konia trojańskiego, ani upadku miasta.

Streszczenie

Agamemnon (wódz Greków) obraża kapłana Apollina, odmawiając zwrotu jego córki, Chryzejdy. Ściąga tym zarazę na obóz Achajów. Zmuszony do oddania dziewczyny, Agamemnon odbiera Achillesowi jego brankę – Bryzejdę. Obrażony Achilles odmawia dalszego udziału w walkach. Zgodnie z wyrocznią Grecy bez Achillesa zaczynają ponosić klęski. Trojańczycy pod wodzą Hektora spychają Greków do defensywy i próbują podpalić ich okręty. Patrokles, najbliższy przyjaciel Achillesa, prosi herosa o pożyczenie zbroi. Rusza do boju, ale ginie z rąk Hektora, który zabiera zbroję Achillesa. Śmierć przyjaciela wywołuje u Achillesa żądzę zemsty. Heros godzi się z Agamemnonem, otrzymuje nową zbroję od Hefajstosa i wraca na pole bitwy. Wpada w szal bojowy, mordując rzesze Trojan. Achilles goni Hektora wokół murów Troi, po czym zabija go w bezpośrednim starciu. Aby zbeczczyć zwłoki wroga, przywiązuje je do wozu i wlecze wokół obozu. Król Troi, Priam, udaje się nocą pod osłoną bogów do namiotu Achillesa. Błaga o zwrot ciała syna. Wzruszony Achilles oddaje zwłoki i zgadza się na 12 dni rozejmu. Epos kończy się uroczystym pogrzebem Hektora w Troi.

Średniowiecze

Chronologia

Europa: umownie od 476 r. n.e. (upadek cesarstwa zachodniorzymskiego) do XIV/XV w. (np. 1453 r. – upadek Konstantynopola, 1492 r. – odkrycie Ameryki, 1450 r. – wynalezienie druku).

Polska: Od drugiej połowy X w. (966 r. – chrzest Polski) do XV/XVI w.

Kluczowe pojęcia i cechy epoki:

- **Teocentryzm:** Bóg w centrum zainteresowania, życia i sztuki.
- **Uniwersalizm:** wspólne dla całej Europy wartości, kultura, religia (katolicyzm), język (łacina) i ustrój (feudalizm).
- **Dualizm:** podział świata na sferę *sacrum* (świętą, boską) i *profanum* (świecką, ziemską).
- **Anonimowość:** większość dzieł literackich i artystycznych nie była podpisywana, by oddać chwałę Bogu, a nie autorowi.
- **Memento mori (pamiętaj o śmierci):** motyw przypominający o przemijalności życia i konieczności przygotowania się na śmierć i sąd ostateczny.
- **Dance macabre (taniec śmierci):** motyw przedstawiający śmierć jako taniec, w którym uczestniczą ludzie ze wszystkich stanów, symbolizujący równość wszystkich wobec śmierci.

Wzorce osobowe:

- **Asceta:** człowiek, który wyrzeka się dóbr doczesnych, umartwia ciało i poświęca życie służbie Bogu, dążąc do zbawienia (np. św. Aleksy).
- **Rycerz:** waleczny, odważny, honorowy, wierny swojemu seniorowi i Bogu, broniący wiary i słabych (np. Roland).
- **Władca:** mądry, sprawiedliwy, dbający o dobro poddanych, pobożny i honorowy (np. Karol Wielki, Bolesław Chrobry).

Bogurodzica

Najstarsza utrwalona polska pieśń religijna, będąca zarazem pierwszym hymnem narodowym. Dwie najstarsze zwrotki stanowią modlitwę opartą na motywie *deesis* (idea pośrednictwa).

W pierwszej zwrotce podmiot zbiorowy (wierni) zwraca się do Maryi, Matki Boskiej, dziewicy wybranej przez Boga. Prosi ją, aby wyjednała u swojego Syna, Jezusa Chrystusa, łaski dla ludzi.

Treny

Treny powstały po śmierci kilkuletniej córki Kochanowskiego – Urszuli. Cykl składa się z 19 trenów. W tradycji antycznej był zazwyczaj poświęcany osobie wybitnej. Kochanowski złamał tę zasadę i bohaterką uczynił małe dziecko.

Tren to utwór żałobny poświęcony zmarłej osobie, wyrażający ból po jej śmierci oraz wychwalający jej zalety.

Tren IX

W *Trenie IX* Kochanowski zwraca się do Mądrości. Mądrość została przedstawiona niemal jak osoba, która miała pomóc człowiekowi zachować spokój w każdej sytuacji.

Jako humanista i zwolennik stoicyzmu wierzył, że: człowiek mądry powinien zachować równowagę zarówno w szczęściu, jak i w nieszczęściu. Ale śmierć Urszulki sprawiła, że teoria przestała wystarczać. Tren pokazuje, że w obliczu śmierci bliskiej osoby filozoficzna mądrość okazuje się niewystarczająca.

Tren X

Kochanowski zadaje serię pytań: Gdzie jest Urszulka?

Poeta próbuje znaleźć odpowiedź w różnych systemach wierzeń.

Poszukuje jej m. in.:

- w chrześcijańskim niebie,
- w mitologicznych zaświatach,
- w różnych wyobrażeniach życia po śmierci.

Dlaczego pyta? Ponieważ nie jest pewien, co dzieje się z człowiekiem po śmierci.

Kluczowy cytat: „Gdziekolwiek jest, jeśliś jest...”

Tren X przedstawia rozpaczliwe poszukiwanie zmarłej Urszulki i zwątpienie poety w możliwość poznania prawdy o życiu po śmierci.

Tren XI

Cnota była dla filozofii antycznej i renesansowej jedną z najważniejszych wartości.

Człowiek cnotliwy miał być: dobry, sprawiedliwy, mądry, odporny na przeciwności.

Kochanowski zaczyna jednak podważać tę wiarę.

Pytania retoryczne

Poeta pyta, czy:

- pobożność uratowała kogokolwiek przed nieszczęściem,

Najważniejszy konflikt: rozum vs. uczucie i wiara.

To jeden z najważniejszych konfliktów romantyzmu:

oświecenie: rozum, doświadczenie, nauka;

romantyzm: uczucia, intuicja, wiara, wyobraźnia.

Romantyczność jest manifestem romantyzmu. Mickiewicz pokazuje, że istnieją rzeczy, których nie można poznać wyłącznie za pomocą rozumu.

Świtezianka

Bohaterowie

- **strzelec** – młody mężczyzna zakochany w tajemniczej dziewczynie;
- **dziewczyna** – tajemnicza istota związana ze Świtezią;
- **Świtezianka** – wodna nimfa/istota nadprzyrodzona, która wystawia strzelca na próbę.

Młody strzelec spotyka nocą nad jeziorem tajemniczą dziewczynę. Oboje się kochają i spotykają regularnie. Dziewczyna chce jednak mieć pewność, że chłopak jest jej wierny. Strzelec przysięga jej miłość i zapewnia, że nigdy jej nie zdradzi. Pewnego dnia pojawia się przed nim niezwykle piękna kobieta. Próbuje go uwieść. Strzelec początkowo się opiera, ale ostatecznie łamie swoją przysięgę. Wtedy okazuje się, że tajemnicza kobieta była istotą nadprzyrodzoną, a strzelec został poddany próbie. Za złamanie przysięgi spotyka go kara.

Ballada pokazuje, że:

- zdrada i złamanie przysięgi prowadzą do kary;
- człowiek nie może lekceważyć sił nadprzyrodzonych;
- natura w romantyzmie jest tajemnicza i posiada własną moc;
- istnieje sprawiedliwość moralna, nawet jeśli nie pochodzi od ludzkiego sądu.

Lilije

Kobieta zabija swojego męża. Powodem zbrodni jest jej niewierność i chęć ukrycia popełnionego czynu. Po dokonaniu zbrodni kobieta próbuje zatrzeć ślady. Udaje się do pustelnika i pyta, co powinna zrobić. Pustelnik radzi jej, aby zachowała tajemnicę i postępowała tak, żeby nikt nie odkrył prawdy. Kobieta wraca do domu, ale jej zbrodnia nie daje jej spokoju.

Po pewnym czasie pojawiają się krewni zamordowanego. Rozpoczynają się wydarzenia prowadzące do ujawnienia prawdy. Kobieta próbuje uniknąć odpowiedzialności, ale ostatecznie dosięga ją nadprzyrodzona kara.

społecznych.

Gospodarz wysyła Jaśka, aby zebrał ludzi. Jasiek otrzymuje złoty róg i ma zwołać chłopów.

Jasiek jedzie, aby wykonać polecenie. Schyla się po czapkę z pawimi piórami i w tym momencie gubi złoty róg.

Pojawia się Chochół. Jego obecność symbolicznie oznacza przejście społeczeństwa w stan uśpienia.

Na końcu dramatu weselnicy zaczynają tańczyć chocholi taniec. Taniec jest powolny, monotony i pozbawiony energii.

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* t. 1

Miejsce akcji: wieś Lipce.

Czas: jesień, okres prac gospodarskich i przygotowań do zimy.

Główne tematy: życie chłopów, ziemia, praca, rodzina, małżeństwo, majątek, religia, obyczaje, konflikty społeczne.

Powieść pokazuje życie społeczności wiejskiej podporządkowane przede wszystkim rytmowi natury i pracy na ziemi. Powieść nagrodzona literacką Nagrodą Nobla.

Bohaterowie

Maciej Boryna

Najbogatszy gospodarz w Lipcach. Jest: silny; bogaty; uparty; szanowany; przywiązany do ziemi. Ziemia jest dla niego najważniejszą wartością.

Jagna Paczesiówna

Młoda, piękna kobieta. Jest: wrażliwa; niezależna; impulsywna; nie zawsze podporządkowuje się zasadom społeczności. Jej uroda powoduje zainteresowanie mężczyzn.

Antek Boryna

Syn Macieja. Jest żonaty z Hanką, ale zakochuje się w Jagnie. Powoduje to konflikt z ojcem.

Hanka

Żona Antka. Jest pracowita, wytrzymała i bardzo związana z rodziną. Początkowo cierpi z powodu zachowania męża, ale stara się chronić dzieci i dom.

Dominikowa

Matka Jagny. Jest praktyczna i dba o interes rodziny.

Kowal

Mąż córki Boryny. Jest zainteresowany sprawami majątkowymi.

Streszczenie

Gustaw zostaje aresztowany przez NKWD w 1940 roku za próbę przekroczenia granicy i posądzony o szpiegostwo na rzecz Niemiec. Po przesłuchaniach zostaje skazany na 5 lat pracy w łagrze i trafia do obozu w Jercewie.

Obóz stanowi osobny, okrutny mikroświat. Więźniowie są dzieleni według wydajności pracy – od wielkości wypracowanej normy zależy przydział głodowych racji chleba. Czas mierzy się mrozem, ciężarem pracy leśnej i poziomem wycieńczenia. System sprzyja donosicielstwu, kradzieżom oraz wyzyskowi słabszych przez tzw. „urków” (więźniów kryminalnych).

Wybrane epizody i postacie

Michał Kostylew – więzień, który podpala własną rękę w ogniu, byle tylko nie pracować na rzecz nieludzkiego systemu.

Nocne łowy – gwałty na kobietach i zezwierżenie obyczajów pod osłoną nocy.

Uwolnienie i epilog

Po podpisaniu układu Sikorski-Majski autor podejmuje głodówkę, wywalczając zwolnienie z obozu. Trafia do Armii Andersa. W epilogu (Rzym, 1945 r.) inny były współwięzień prosi go o rozgrzeszenie za donos, który ocalił mu życie – Gustaw jednak milczy, wiedząc, że ocenianie zachowań z „innego świata” według praw świata wolnego jest niemożliwe, ale nie potrafi wyrzec się własnej moralności.

Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*

Gatunek: reportaż w formie wywiadu-rzeki, literatura faktu.

Czas i miejsce akcji: dwie płaszczyzny: 1943 r. (powstanie w getcie warszawskim) oraz lata powojenne / lata 70. (praca kardiochirurga).

Główny bohater: Marek Edelman – ostatni żyjący przywódca Żydowskiej Organizacji Bojowej (ŻOB), po wojnie wybitny kardiochirurg.

Kluczowe motywy: motyw **wyboru sposobu umierania**, deheroizacja powstania, wyścig ze śmiercią (zarówno w getcie, jak i na sali operacyjnej).

Sens tytułu: rolę Edelmana (zarówno jako łącznika ŻOB, jak i lekarza) jest nadrabianie czasu i wrywanie ludzkich żyć Śmierci („Panu Bogu”), zanim Ten zdąży zepsuć płomień świecy.

(„uczciwość”).

Streszczenie fabuły

W Oranie wybuchają niepokojące zdarzenia – na ulicach pojawiają się tysiące martwych szczurów, a wkrótce ludzie zaczynają umierać na tajemniczą gorączkę. Dziekan lekarzy i doktor Bernard Rieux rozpoznają dżumę. Władze z opóźnieniem decydują się na zamknięcie miasta i wprowadzenie kwarantanny.

Oran staje się pułapką. Mieszkańcy reagują różnie:

- **Raymond Rambert** (dziennikarz) początkowo próbuje uciec do ukochanej, ale ostatecznie zostaje, by pomagać,
- **Ojciec Paneloux** początkowo traktuje epidemię jako karę boską za grzechy, lecz po bolesnej śmierci małego dziecka Filipa (syna sędziego Ottona) zmienia postawę i dołącza do pomocy,
- **Jean Tarrou** organizuje ochotnicze oddziały sanitarne i dąży do bycia „świętym bez Boga”,
- **Cottard** czerpie zyski z czarnego rynku i cieszy się z pandemii, bo odwleka ona jego aresztowanie.

Po miesiącach walki epidemia ustępuje, a bramy miasta zostają otwarte. Tarrou umiera przed samym końcem kwarantanny. Doktor Rieux ujawnia, że jest narratorem kroniki, i ostrzega, że bakcyl dżumy nigdy nie umiera – może obudzić się ponownie, by wysłać szczury na śmierć w jakimś szczęśliwym mieście.

George Orwell, *Rok 1984*

Gatunek: Powieść antyutopijna (dystopia), powieść polityczna.

Czas i miejsce akcji: Rok 1984 (czas umowny); Londyn, Pas Startowy Jeden (dawna Wielka Brytania), superpaństwo Oceania.

Główny bohater: Winston Smith – urzędnik Ministerstwa Prawdy, który zaczyna odczuwać opór wobec wszechogarniającego systemu Partii.

Kluczowe pojęcia:

- **Wielki Brat** (podmiot totalitarnej władzy),
- **Nowomowa** (język ograniczający zdolność samodzielnego myślenia),
- **Policja Myśli i Myślozbrośnia** (karalność myśli skierowanych przeciw władzy).

Zadania

25. Dlaczego *Dżuma* Alberta Camusa jest nazywana powieścią-parabolą? Podaj dwa poziomy interpretacji tego utworu.
26. W jaki sposób system totalitarny w powieści *Rok 1984* George’a Orwella kontrolował myśli obywateli za pomocą „nowomowy”?
27. Co symbolizuje postać Edka w dramacie *Tango* Sławomira Mrożka i w opowiadaniu *Górą „Edek”* Marka Nowakowskiego?
28. Jak problematykę pamięci i znikających kultur przedstawia Andrzej Stasiuk w opowiadaniu *Miejsce*?

Konteksty

Do czego używamy kontekstów?

Pogłębiają interpretację: pokazują, że rozumiesz utwór nie tylko na poziomie dosłownym, ale także w szerszych związkach z kulturą, historią czy filozofią.

Wzmacniają argumentację: kontekst jest kolejny dowód na poparcie twojej tezy.

Rodzaje kontekstów

1. **Kontekst historyczny** - odwołanie do epoki, wydarzeń politycznych, społecznych, które wpływały na powstanie utworu lub były w nim odzwierciedlone.
2. **Kontekst filozoficzny** - odwołanie do prądów, idei i systemów filozoficznych, które kształtowały sposób myślenia epoki lub są wyrażone w utworze.
3. **Kontekst biograficzny** – odwołanie do życia autora, jego doświadczeń, poglądów, które mogły wpłynąć na treść utworu.
4. **Kontekst literacki** - odwołanie do innych dzieł literackich, motywów, konwencji, gatunków, które wchodzą w dialog z omawianym utworem.
5. **Kontekst kulturowy** - odwołanie do innych dziedzin sztuki (malarstwo, muzyka, film, rzeźba), a także szerzej pojętej kultury (mity, obyczaje, symbole).